

L'ESCOLA HA DE REPRODUIR ELS USOS LINGÜÍSTICS DE LA SOCIETAT O ELS HA DE COMPENSAR?

Avel·lí Flors-Mas

Professor de Sociolingüística
Investigador del Centre de Recerca en Sociolingüística i Comunicació (CUSC)
Universitat de Barcelona

Per poder respondre aquesta pregunta cal entendre quins són els objectius que s'encomana al sistema educatiu en el pla lingüístic i quin és el marc sociolingüístic en què opera l'escola.

D'ençà del restabliment de l'autogovern, el Parlament i la Generalitat de Catalunya han encomanat al sistema educatiu que vetlli perquè tot l'alumnat, amb independència de la seva primera llengua, finalitzi l'educació obligatòria amb un ple domini del català (i l'aranès a l'Aran) i el castellà. Així es reflecteix a l'Estatut:

Article 35. Drets lingüístics en l'àmbit de l'ensenyament

[...]

2. Els alumnes [...] *tenen el dret i el deure de conèixer amb suficiència oral i escrita el català i el castellà en finalitzar l'ensenyament obligatori*, sigui quina sigui llur llengua habitual en incorporar-se a l'ensenyament. L'ensenyament del català i el castellà ha de tenir una presència adequada en els plans d'estudi.

Quan discutim si l'escola ha de reproduir o compensar els usos lingüístics de la societat, ens estem referint a quina és aquesta "presència adequada" del català i el castellà en els plans d'estudi que hauria de permetre assolir la fita marcada. És en aquest punt que cal considerar el context sociolingüístic, que es pot caracteritzar de desigual pel que fa a l'accés al coneixement del català i l'aranès a l'Aran, i de minorització creixent pel que fa a les possibilitat d'ús d'aquestes llengües.

D'una banda, en l'actualitat, pràcticament tota la població de Catalunya declara que sap parlar i escriure el castellà. No ocorre el mateix, en canvi, pel que fa al català: segons les dades de l'Enquesta d'usos lingüístics de la població de 2018, de cada deu catalanes i catalans n'hi ha dos que reconeixen que no el saben parlar, i més de tres que no el saben escriure. Les dades reflecteixen una desigualtat estructural en l'accés al català per qüestió d'origen, ja que només trobem un domini (pràcticament) universal de les dues llengües entre la població nascuda a Catalunya. En canvi, quatre de cada deu persones nascudes a la resta de l'Estat declaren que no saben parlar català, una xifra que s'eleva a cinc de cada deu entre els nats a l'estranger. Les diferències són encara més marcades en el cas de la capacitat d'escriure.

“Una escola que reproduïx els usos lingüístics que prevalen en la societat catalana serà, també, una escola que reproduirà les desigualtats lingüístiques de l'alumnat en funció de l'origen.”

D'altra banda, el català (i l'aranès a l'Aran) són llengües minoritzades quant a l'ús. Les persones que tenen el català com a llengua inicial o habitual són, de fet, una minoria, especialment en els municipis i comarques més poblats, i aquesta minorització demogràfica s'ha anat aguditzant els últims anys. A més, la població catalanoparlant té un coneixement elevat de castellà i un hàbit molt arrelat de canviar-hi davant de persones que se'ls adrecen en aquesta llengua —o que s'assumeix, sovint erròniament, que no deuen conèixer bé el català. Com a resultat, una part significativa de les trobades que es podrien resoldre en català s'acaben produint en castellà. El català és, a més, una llengua amb una presència escassa en diferents àmbits clau de la societat, i és pràcticament residual en les plataformes digitals i les xarxes socials que concentren bona part del consum audiovisual actual, sobretot entre la població jove. En aquest marc, trobar situacions que exposen al català —i encara més, que requereixin de fer-ne ús— resulta cada vegada menys habitual, especialment per a les persones que no tenen el català com a llengua inicial.

En aquestes coordenades, com s'ha d'estructurar el sistema educatiu per donar resposta a l'objectiu de bilingüitzar el conjunt de la població en català (i aranès a l'Aran) i castellà, i per aconseguir-ho tot superant el desequilibri existent entre aquestes llengües en el conjunt social? L'enorme evidència acumulada per la recerca en educació bilingüe i plurilingüe indica que cal optar per un model lingüístic que prioritzi l'ús de la llengua socialment minoritzada. Un model que, responant la pregunta inicial, s'esforça a compensar dins de les aules el desequilibri existent entre llengües a la societat, en lloc de reproduir-lo també en aquest espai, amb l'objectiu de generar la motivació i les oportunitats de pràctica que són necessàries per a l'aprenentatge de la llengua minoritzada però que, per a les persones que no la tenen com a llengua inicial, no es produeixen de manera espontània i sense suport institucional en les condicions actuals. Compensar implica, esclar, modificar la proporció d'ús de les llengües, per incrementar l'exposició i la necessitat d'ús del català (i l'aranès). Però també modificar les normes i hàbits que ens porten sovint a canviar al castellà, ja sigui per comoditat o per una suposada flexibilitat o voluntat d'acostament a l'alumnat no-catalanoparlant. Sense adonar-nos que, si no aconseguim que l'alumnat dominant en castellà s'aventuri sovint fora la seva "zona de confort lingüístic", els desincentivem de practicar més i, doncs, de millorar el seu català.

I tot plegat, per què? Cal recordar, en aquest punt, que les polítiques lingüístiques es justifiquen no tant en la mesura que permeten protegir llengües, sinó en la mesura que garanteixen la igualtat i la dignitat dels parlants. Compensar, des de l'escola, els usos lingüístics de la societat a favor del català i l'aranès és important perquè permet protegir dos aspectes que la societat catalana ha manifestat de manera reiterada que considera valuosos. D'una banda, garantir que tota la població, amb independència del seu bagatge lingüístic previ, pugui accedir al coneixement del català i el castellà en condicions d'igualtat. En aquest sentit, cal dir que una escola que reproduïx els usos lingüístics que prevalen en la societat catalana serà, també, una escola que reproduirà les desigualtats lingüístiques de l'alumnat en funció de l'origen, en lloc d'una escola que treballa per la igualtat d'oportunitats.

De l'altra, garantir que tota la població té dret d'emprar la llengua oficial de la seva preferència en l'esfera pública, cosa que només és possible en la mesura que tothom sap i està en disposició de parlar també català. Un escenari en què un sector monolingüe de la societat està en condicions d'imposar la seva preferència lingüística de manera sistemàtica ens allunya d'un horitzó d'equitat i reciprocitat pel que fa als drets i deures lingüístics.

Malauradament, les dades disponibles sobre els usos lingüístics en entorns escolars, que detecten descensos rellevants en l'ús del català, indiquen que a l'escola està guanyant terreny la tendència de reproducció, en detriment de la perspectiva compensadora i a pesar dels beneficis que comporta. Ens hi tornem a posar?